

Рудницька С.Ю. Дискурсивне конструювання досвіду як технологія розвитку особистості // Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня 2021 року); за заг. ред. Р.А. Калениченка, І.О. Петухової. – Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2021. – [684 с.] –С.629-634.

УДК 159.923.2:81'23

Рудницька Світлана Юріївна, доктор психологічних наук, доцент, завідувач лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

ДИСКУРСИВНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ДОСВІДУ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Згідно поглядів представників психолого-когнітивного підходу, світ не відкривається людині об'єктивно, вона осмислює реальність через досвід. У свою чергу, досвід особистості розглядається також з точки зору самої мови – як система множинних інтеракцій, визначених розгортанням ситуативних дискурсів, які в процесі своєї взаємодії відображають численні соціальнопсихологічні наміри, потреби, мотиви, ставлення, наміри, очікування, випередження тощо. Згідно постнекласичних поглядів, у дискурсі об'єкти не представлені в їх цілісності, а процесуально здійснюються як їх темпоральні і семіотичні актуалізації. Відповідно до психологічної герменевтики, яка є методологічною основою нашого дослідження, дискурсивне конструювання особистісного досвіду розглядається як інтеграція окремих неоднорідних «дискурсивних реалій» суб'єкта в певну цілісність шляхом мовленнєвих практик у процесі особистісного смислотворення (смисловідтворення).

Дискурсивне конструювання власного досвіду особистості передбачає стягування всіх її ідей, понять, поглядів, принципів, концепцій, інтерпретаційних моделей світу в єдину систему, їх впорядкування, організацію в єдину зв'язану структуру, що здатна допомогти в осмисленні

сенсу подій і дій власного життя і життя інших. Отже, дискурсивне конструювання досвіду передбачає процес його перетворення з особистого на особистісний – асимільований, привласнений, осмислений, засвоєний, проінтерпретований, тобто вибудований самою особистістю. У зазначеному процесі людина як суб'єкт стає завжди більшою, ніж сама як об'єкт, тому <630> вона постійно приречена переосмислювати власний досвід, ніколи повністю «не вичерпуваючись» своїми інтерпретаціями. Саме ця перманентна напруга, визнання неповноти сконструйованого досвіду шляхом діалогу і прагне нових роздумів про досвід, осмислень власних намірів щодо способів його текстової об'єктивації (висловлювання, наратив, твір), провокуючи людину до саморозвитку.

Розв'язуючи цю проблему, увагу вчених зосереджено не тільки на змісті особистісних автонаративів, а й на самій формі роздумів суб'єкта, дискусії про досвід, його осмисленні, позиції, яку займає оповідач, трансформації цієї позиції в процесі діалогу з «Іншим», на психологічних, мовленнєвих, соціокультурних ресурсах, на основі яких особистість вибудовує автонарацію, на дискурсивних практиках, які вона використовує. Саме в контексті побудови особистісного досвіду як процесу і результату інтерпретацій життєвого світу людини доцільно говорити про нерозривність змісту і дискурсивних форм втілення особистого досвіду. Текстові способи об'єктивації досвіду, за допомогою яких людина транслює власний особистий зміст, роблять його зрозумілим як для себе, так і для «Іншого» [2].

Основним видом дискурсивного конструювання досвіду є конструювання наративне, результатом якого постає мультінаратив, розшарований на окремі просторові, подієві та емоційно-ціннісні складові. Згідно поглядів Д. МакАдамс, особистість може бути розглянута як «унікальний патерн рис, адаптацій і історій» [3]. При цьому перший щабель зазначеної структури становлять особистісні диспозиції, другий – містить патерни соціально-когнітивних механізмів адаптації особистості до соціокультурних контекстів (певних обставин, ситуацій, подій), наприклад,

мотиви і цілі її розвитку. Третій рівень складають індивідуальні історії життя особистості (Я-історії, Я-тексти, автонаративи). Саме вони й забезпечують осмисленість і інтеграцію попередніх рівнів.

Отже, третій рівень відображає унікальність фактичного прояву індивідуальних генетично детермінованих рис та динамічних когнітивно-
<631> соціальних систем адаптації особистості (переконань, настановлень, цілей і мотиваційних диспозицій, ціннісно-сміслових патернів та інших когнітивноафективних механізмів) у її життєвому просторі, на її життєвому шляху. Згідно нарративної підходу в психології саме автонаративи як індивідуальні історії особистості складають її уявлення про саму себе, формують її ідентичність.

Провідний механізм нарративного конструювання особистісного досвіду становить інтерпретація – механізм семантичного збагачення текстового повідомлення, відкриття в ньому смислів, не закладених у текст його автором, що здійснюється шляхом занурення в контекст – особистий, соціальний, культурний тощо. Інтерпретація становить когнітивний процес, завдяки якому багатомірні складові досвіду особистості наділяються конкретним змістом, постає спробою співвіднесення власної «карти світу» із зовнішньою реальністю, прагненням надати смисл певним поняттям і явищам; спосіб розуміння, процес набуття сенсу різних життєвих подій (дій, вчинків) особистості, об'єктивація її досвіду в знаковій формі. Таким чином, інтерпретація може бути проартикульована як процес декодування знаку, виділення імпліцитного смислу в експліцитному змісті. Важливо також підкреслити, що інтерпретація – це завжди процес нового осмислення мовних значень через контекст, процес специфікації, поповнення, у певній мірі переосмислення семантичних значень на основі лінгвістичних і ситуаційних контекстів, а також заздалегідь відомої інформації.

Провідним чинником сформованості інтерпретаційних процесів особистості постає нарративна компетентність як метакомпетентність, що певною мірою сприяє формуванню в особистості здатності до

самопроектування, на всіх рівнях її розвитку: біологічному, соціальному та особистісному. Під нарративною компетентністю особистості ми розуміємо сформованість у неї здатності виокремлювати та інтерпретувати нарративні висловлювання Іншого, тобто, виявляти нарративи в соціокультурних текстах <632> (за текстом бачити нарратив) та вибудовувати на цій основі власні нарративні конструкти.

При цьому здатність людини продукувати власні нарративи припускає володіння всіма елементами нарративної структури (тобто сформованість у неї нарративу як фрейму), а також володіння «набором» базових соціокультурних нарративів, уміння на їх основі розгортати нарративні структури у зв'язну розповідь. Здатність виявляти та інтерпретувати нарративні висловлювання адресанта передбачає вміння особистості побачити за розповіддю Іншого його індивідуальний нарратив, «Я-Текст».

Усі особистісні феномени набувають смисл лише у відповідності до контексту. А.О. Вербицький запропонував визначення контексту як системи зовнішніх і внутрішніх умов і факторів життя людини, що впливають на специфіку її сприйняття, розуміння і трансформацію конкретної ситуації, визначення значення і смислу цієї ситуації в цілому і її окремих складових. Автор привніс у психологічний дискурс поняття «внутрішній» і «зовнішній» контексти, визначивши перший – як систему унікальних для кожної людини психофізіологічних, психологічних та особистісних особливостей і станів, її ставлення, відносини, знання і досвід; другий – як набір предметних, соціальних, соціокультурних, просторово-часових та інших характеристик дій і вчинків індивіда [1]. Виходячи з поглядів А.О. Вербицького, під зовнішнім контекстом ми будемо розуміти систему зовнішніх факторів оточуючої реальності прямого і опосередкованого впливу, множинні умови як експліцитного, так і імпліцитного впливу на особистість, соціокультурні, природні, особистісні фактори, різноманітні ситуації і їх окремі елементи [1].

Внутрішній контекст ми пропонуємо артикулювати як семантичну основу, яку людина використовує для інтерпретації досвіду: явищ, фактів,

подій тощо. Наявність внутрішнього контексту становить ключову умову того, щоб діалог особистості зі світом став можливим. З нашої точки зору, наявність внутрішнього контексту як ціннісно-сислового фрейму сприйняття реальності та взаємодії з нею є необхідною передумовою породження інтерпретаційних процесів особистості. Достатню умову <633> становить зовнішній контекст, ігнорування якого (нівелювання, повне або часткове знецінювання тощо) перешкоджає продуктивному перебігу процесу інтерпретації.

Таким чином, інтерпретаційні процеси особистості як механізми взаємозв'язку зовнішнього та внутрішнього контекстів розгортаються в напруженому просторі їх динамічної взаємодії, формуючи процесуальнофункціональний континуум, інтегруючи всі смислові процеси особистості з метою встановлення відповідності між локальними фрагментами досвіду, породжуючи особисті значення та смисли. Провідну роль тут відіграють метакогніції, які забезпечують регуляцію процесуальних та ефективних аспектів людської інтерпретації. У разі продуктивності інтерпретаційних процесів відбувається ціннісно-сислова інтеграція досвіду особистості: контекстуальна інаковість становить головний ресурс формування якісно нового особистісного тексту. Різні контекстуальні види досвіду, перебуваючи в конфронтаційних відносинах, створюють зону розвитку, в якій патерн, що повторюється, залишаючись собою, трансформується і стає іншим. Тут, з одного боку, актуальний наратив є продовженням попереднього, а з іншого – в процесі інтерпретації та переосмислення, роздумів і переосмислення досвіду, стає його запереченням.

У результаті зіткнення контекстів формується дискурсивна (наративна) спільність, однорідність різних наративів, відокремлених як у часі, так і подією (ситуативно), що сприяє побудові суб'єктом власної ідентичності в процесі конструювання особистісного досвіду. Таким чином, породжений особистістю наратив, укорінений у конкретній дискурсивній ситуації, становить не тільки результат, але й, що є дуже важливим, саму модель для

подальшого конструювання досвіду особистістю, наративні межі якого визначаються специфікою взаємодії внутрішніх і зовнішніх контекстів суб'єкта. У ситуації продуктивності інтерпретаційних процесів людина одночасно «утримує» обидва контексти, що зумовлює можливість дискурсивного конструювання власного досвіду. <634>

Список використаних джерел

1. Вербицкий А. А. Человек в контексте речи : формы и методы активного обучения. Москва: Знание, 1990. 64 с.
2. Гуцол С. Ю. Метафора як спосіб символічного вираження внутрішнього досвіду особистості. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2007. № 3 (21), ч. 2. С. 109–116.
3. Макадамс Д. П. Психология жизненных историй. *Методология и история психологии.* 2008. Т. 3. Вып. 3. С. 135–166